

Bir yol hikâyesi: Osmanlı'da surre alayı

Tarihî değere sahip olan surre, bir hâkimiyet göstergesi ve “saygınlık işareti” olmasından başka, Hicaz halkının hamisi olma, onları sahiplenme gibi bir manevi anlama da karşılık geliyordu.



Surre Alayı Saray-ı Hümayun'dan çıkarken

Osmanlıların Mekke ile münasebetlerinin başlangıcı 922 (1517) yılında Mısır'ın fethini müteakip Hicaz'ın Osmanlı idaresine girişinden çok daha öncesine dayanmaktadır. Bu yakınlığın başlangıcı Sultan I. Mehmed (Çelebi) dönemine kadar uzanmakta olup, XV. yüzyıldan itibaren artarak devam etmiştir. Osmanlı hükümdarları Haremeyn halkına ve Mekke şerifine her yıl hac mevsiminde surre adı verilen para ile birtakım hediyeleri muhtevi yardımlar göndermişlerdir. İlk surrenin 791 (1388) senesinde Yıldırım Bayezid tarafından gönderildiğine dair bilgiler ol-

makla birlikte bu uygulamayı başlatan hükümdar Çelebi Mehmed olarak bilinmektedir. Tarihî değere sahip olan surre, bir hâkimiyet göstergesi ve “saygınlık işareti” olmasından başka, Hicaz halkının hamisi olma, onları sahiplenme gibi bir manevi anlama da karşılık geliyordu. Nitekim Sultan I. Süleyman (Kanuni) zamanında iki katına çıkan surrenin miktar periyodunun her padişah döneminde artış göstermesi bu açıdan dikkati çekmektedir. Osmanlı Devleti bu geleneği 1919-1922 yıllarında şartların çok zor ve sıkıntılı, imkânların yetersiz olmasına rağmen devam ettirmiştir.



Surre Alayı Yıldız Sarayı önünde

Surre ile gönderilenler ve surrenin uğurlanışı

Surrenin, kelime anlamı akçe kesesidir. Her sene hac mevsiminde padişah tarafından hacı kabileleri ile birlikte gönderilen ve surre olarak isimlendirilen para ile hediyeler, bunların yüklendiği içi boş, "mahmel" denilen süslü tahtirevanla beraber surre alayı tabir edilen bir merasimle Haremeyn'e doğru yola çıkardı. Surre ile beraber Mısır'dan gönderilen cerâye (Cerâye, vakıf tarafından verilen yiyecek anlamında kullanılır. Haremeyn cerâyesi ise Haremeyn'deki fakirlere ve ulemaya tahsis edilen yiyecek/hububat demektir.) ve deşişe (Deşişe, Haremeyn imaretlerinde iri bulgurdan pişirilen bir tür çorbaya verilen isim olup, zaman içinde bu bulgurun yapıldığı buğday için kullanılan bir tabir hâline gelmiştir.) denilen hububatın dağıtımı da yapılırdı. Gönderilen paralar Haremeyn idaresinin masraflarına karşılık olmakla beraber bunun yüklü bir miktarı kabile reislerine, aşiret şeyhlerine dağıtılırdı. Böylece hac yollarında kabilelerin bedevilerin saldırılarından uzak kalmaları sağlanmaya çalışılırdı.

Surre her sene Mısır'dan ve İstanbul'dan yola çıkardı. Gönderilen surre için düzenlenen merasim olan surre alayları büyük bir coşkuyla kervanların Hicaz'a uğurlanmasına sahne olurdu. Padişahın Haremeyn için yaptığı bağışlar büyük teveccühle karşılanırdı. Surre-i Rumi diğer adıyla Surre-i Hümayun uğurlanırken yapılan merasimde Hz. Peygamber'in sancağı ile padişahın gücünü temsil eden mahmel devesi, törenin gerçekleştiği meydana dolaştırılırdı. Bu törenlere askerî ve mülki

erkânın yanı sıra, ulema ve halk da iştirak ederdi. Aziz Mahmud Hüdayi Dergâhı ve Karacaahmed Türbesi gibi manevi hususiyeti olan yerler de ziyaret edilirdi. Mahmel devesi ile birlikte bir altın Kâbe oluğu, Mekke şerifi (Mekke idarecisi, emiri) için yaldızlı bir kemer, sırmalı, elmas ve incilerle süslü hilat (elbise/kürk) gönderilirdi. Mekke Şerifine hitaben yazılan ve surre eminine teslim edilen name-i hümayun (mektup) da gönderilenler arasındaydı.

Padişahın hediyeleri ve Haremeyn'deki fakirlere tahsis edilen vakıf gelirleri surrenin iki gelir kaynağıydı. Surre ile Haremeyn'e bir şeyler göndermek saray ve halk nezdinde son derece mühimdi. Paralar, bir yüzünde gönderenin, bir yüzünde alıcının adreslerinin olduğu meşin çantalara konularak mühr-i Hümayun ile sadrazamın önünde mühürlenirdi. Bu hediyeler İstanbul'da olup da bir sebeple hacca gidemeyen Müslümanlar adına Kâbe'de hizmette bulunan ve dua eden fakirlere dağıtılırdı. Kervanda ayrıca surrenin kimlere dağıtıldığını yazılı olduğu surre defterleri bulunurdu.

Kervan Receb'in 12. günü Üsküdar'dan yola çıkardı. Kervanın güzergâhı Üsküdar'dan başlar, İznik üzerinden Konya, Adana, Antakya, Nebek ve Kuteyfe menzillerinden geçerek Şam'a ulaşırdı. Şam, diğer hacı kabileleriyle bir araya geldiği buluşma yeriydi.

Mısır'dan yola çıkacak olan surre için de Kahire'de benzer bir merasim yapılırdı. Kahire ileri gelenlerinin hazır oldukları merasimde kervan kumandanına ihtiyaçları ve bedevi kabile şeyhleri için para verilirdi. Mekke şerifine ayrılan tahsisatlar ve Haremeyn halkına verilecekler ayrıca takdim edilirdi. Tüm bunlar, kontrol edildikten sonra kadı tarafından kayda geçirilirdi. Mahmel devesi padişah adına kervan kumandanına teslim edilir ve hayırla gidip dönmeleri için dua edilirdi. Sultan I. Selim döneminden itibaren Mısır beylerbeyi Mısır hac kervanının uğurlama törenine padişahın temsilcisi olarak katılmaktaydı.

Surre alayının karşılanması

Haccın her rüknünün sıkıntısız edasından mesul olan Mekke şerifinin çok önemli bir başka vazifesi surre-yi ve hacı kabilelerini karşılamaktı. Şam'dan ayrılan kabile Tebuk yoluyla Medayin-i Salih'e, oradan da güneydeki el-Ula'ya geldiğinde bizzat Mekke emiri ya da emirin vekili tarafından karşılanırdı. Kervanın sorumluluğu buradan itibaren Şerife geçirdi. Karşılamada kafilenin önünde kudümler çalınır, mahmelin önünde ise dört mezhep kadısı yerini alırdı.

Surre dağıtma işi önce Medine'de yapılır, bir hafta sonra da Mekke'de dağıtılırdı. Mekke emiri, İstanbul tarafından tayin edilen surre emininin karşılamaya esnasında takdim ettiği Arapça name-i hümayunu hürmetle öpüp başına koyar, nâme Mina'da okunurdu. Ardından surre keseleri ve miktarların kayıtlı olduğu defter, Şerife takdim edilirdi.

Surrenin dağıtımı

Surre kervanı Mekke'ye ulaşır ulaşmaz âlimler, kadılar ve emir-i hacların bir araya geldiği bir kurul hazırlanırdı. Mekke kadısı tahribat ve değişiklik ihtimaline karşı surre defterlerinin muhafazasından mesuldü. Surrenin neye göre, kime ve ne şekilde dağıtılacağı çok önemliydi. Surrenin Haremeyn ahalisinden ulema, fukara ve Haremeyn şeriflerine defter-i hakâniye göre dağıtılması kanundu. Ayrıca, surre emini başta olmak üzere harem görevlileri (kâtip, bevab, neberdar, bürke bekçileri), imam ve hatiplere de verilirdi. Bunun yanı sıra Şerif Ebu Numey b. Berekât ribatına, Şerif Hasan ailesine, Şerif Berekât ailesi ve evlatlarının türbe hadimlerine, şeriflerin ailelerine de surre gönderilirdi. Surre dağıtımının mutlak suretle kadı ve Mekke emirinin huzurunda yapılması, surrelerin defterde yazıldığı üzere sahiplerine teslim edilmesi ve kayıt için bir başka defterin kullanılmaması, artan miktarın keselere koyulmak suretiyle mühürlenerek İstanbul'a gönderilmesi gerekli idi. Surre dağıtıldıktan sonra bir merasim düzenlenerek hatim okunurdu. Surrenin hakkaniyetli dağıtıldığına ve asayiş açısından bir sıkıntının olmadığına dair bizzat Mekke şerifinin



Surre-i hümayün emininin, Şerif'in mektubunu takdimi. (B.O.A. Hat-19/868)

imzasını taşıyan ferahlatıcı bir mektup padişaha takdim edilmek üzere gönderilirdi.

Son söz

İslam tarihi açısından yarımadanın en canlı bölümü olan orta Hicaz'ın stratejik açıdan taşıdığı büyük önem, Mısır surresi ve İstanbul'dan gönderilen Surre-i Hümayun'un buradan geçmesinden kaynaklanmaktadır. Osmanlı padişahlarının asırlar boyunca bu mübarek topraklardaki halkın ihtiyaçlarını gidermek üzere bir vazife şuuru ile üstlendikleri surre, bu stratejik ehemmiyetten başka, Hicaz bölgesi ile payitaht arasında bir sömürü düşüncesinin aksine, hizmet anlayışının örneğidir. Bu düşüncenin en büyük göstergesi Mısır'ı fetheden Sultan I. Selim'in (Yavuz) hakimü'l-Haremeyn-i şerifeyn (Haremeyn'in hakimi) yerine, hadimü'l-Haremeyn-i şerifeyn (Haremeyn'in hizmetkârı) olmayı benimsemesidir. Nitekim, kutsal toprakların ihtiyaçlarının sadece surreden karşılanmadığını göz önünde bulundurduğumuzda Haremeyn'in su yolu inşaatı, bazı imar çalışmaları, bakım ve tamirat düzenlemeleri, asayiş, hacıların güvenliği, konaklamaları, hac zamanındaki ihtiyaçlarının temini gibi meseleler de İstanbul tarafından büyük bir ehemmiyetle yerine getirilmiştir. Allah onlardan razı olsun.